

20-Aprel, 2026-yil

**BIRINCHI VA IKKINCHI JAHON URUHLARI ADABIYOTIDA
URUSHNING BADIY TALQINI VA UNING PSIXOLOGIK TA’SIRI**

Jurayeva Dilnoza Baxodir kizi

Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya: *Ushbu maqola Birinchi va Ikkinchi jahon urushlariga oid adabiyotlarda urushning inson ruhiyatiga ko‘rsatgan ta’siri qanday ifodalanganini tahlil etadi. Unda, ayniqsa, travma, xotiraning izdan chiqishi, begonalashuv hamda shaxsiyatdagi o‘zgarishlar markaziy masalalar sifatida ko‘rib chiqiladi. Badiiy asarlarda urush faqat jismoniy voqelik emas, balki chuqur psixologik jarayon sifatida talqin qilinib, askarlar, tinch aholi va jamiyat hayotiga ta’siri keng yoritiladi. Erich Maria Remarque, Wilfred Owen, Virginia Woolf va Pat Barker singari mualliflarning asarlari orqali urush dahshatlarini boshdan kechirgan insonlarning ichki kechinmalari ochib beriladi. Fragmentar kompozitsiya, ong oqimi va vaqt tasviri kabi badiiy vositalar orqali urushning uzoq davom etuvchi ruhiy jarohatlari ifodalanadi. Maqolada tahlil qilingan asarlar urush adabiyoti faqat jang maydonini emas, balki travma, omon qolish va xotira bilan bog‘liq ichki dunyoni ham o‘rganishini ko‘rsatadi. Shuningdek, unda badiiy shaklning psixologik buzilishlarni aks ettirishdagi o‘rni yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Urush adabiyoti, psixologik travma, PTSD, kontuziya, xotira, identitet, begonalashuv, modernizm, travma nazariyasi, badiiy shakl*

XX asrda yuz bergan ikki jahon urushi nafaqat siyosiy va ijtimoiy tizimlarni, balki insonlarning ruhiy olamini ham tubdan o‘zgartirdi. Ushbu urushlarning keng ko‘lami va shafqatsizligi, shuningdek, askarlar va tinch aholining ommaviy jalb etilishi natijasida yangi psixologik haqiqat shakllandi. Bu holat travma, begonalashuv hamda shaxsiy va jamoaviy identitetning parchalanishi bilan tavsiflanadi. Jismoniy jarohatlar vaqt o‘tishi bilan bitishi mumkin bo‘lsa-da, ruhiy va hissiy jarohatlar ko‘pincha uzoq davom etadi.

Mazkur davrga oid adabiyot ushbu ichki iztiroblarni chuqur aks ettiradi. Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari haqidagi asarlar urushning nafaqat tashqi vayronkorligini, balki inson ongiga ko‘rsatgan izdan chiqaruvchi ta’sirini ham yoritadi. Kontuziya (bugungi kunda PTSD sifatida talqin qilinadi), xotiraning buzilishi va shaxsiyat inqirozi kabi hodisalar bu adabiyotda yetakchi o‘rin egallaydi. Fragmentar syujet, ichki monolog va vaqtning uzilishi orqali yozuvchilar qahramonlarning ruhiy parchalanishini ifodalashga harakat qilganlar.

Ushbu maqolaning maqsadi — urushning psixologik ta’siri adabiyotda qanday tasvirlanganini tahlil qilishdir. Tanlangan asarlar asosida travma, begonalashuv va xotira buzilishi nafaqat asosiy mavzular, balki badiiy shakl orqali ham ifodalanganini ko‘rsatish ko‘zda tutiladi.

Travma nazariyasi urushning ruhiy oqibatlarini anglashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Travma insonning voqelikni idrok etish tizimini izdan chiqaradigan kuchli

“O‘ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS VA INNOVATSION JARAYONLAR JURNALI”

20-Aprel, 2026-yil

zarba bo‘lib, uzoq muddatli ruhiy jarohatlarni yuzaga keltiradi. Urush sharoitida bunday jarohatlar nafaqat zo‘ravonlik va o‘lim sahnalari bilan, balki vaqt va identitetning buzilishi bilan ham bog‘liq bo‘ladi.

Cathy Caruth ta’kidlaganidek, travma ko‘pincha kechikkan tarzda namoyon bo‘ladi - u sodir bo‘lgan paytda to‘liq anglanmaydi, balki vaqt o‘tib, kutilmagan xotiralar orqali yuzaga chiqadi. Shu sababli urush adabiyotida qahramonlar o‘z boshidan kechirgan voqealarni anglashda qiyinchilikka duch keladilar.

Xotira esa travmani ifodalashda markaziy ahamiyatga ega. Travmatik xotira izchil va ishonchli emas, aksincha, uzilgan va og‘riqli parchalar shaklida namoyon bo‘ladi. Natijada qahramonlar o‘tmishni yaxlit hikoya sifatida emas, balki parchalangan epizodlar tarzida boshdan kechiradilar. Bu holat urush adabiyotida travmaning asosiy belgilaridan biri sifatida tasvirlanadi.

Adabiy shakl psixologik travmani ifodalash bilan bevosita bog‘liqdir. Vaqtning chiziqli emasligi, ong oqimi usulidan foydalanish va nuqtai nazarning parchalanganligi ruhiy iztirobni aks ettiradi. Bu usullar travma natijasida yuzaga keladigan ongdagi tartibsizlikni badiiy jihatdan ifodalaydi.

Virginia Woolf asarlarida ushbu yondashuv yaqqol ko‘zga tashlanadi. Uning “Mrs. Dalloway” romanida qo‘llangan erkin bilvosita nutq qahramonlarning ichki dunyosini chuqur ochib beradi. O‘tmish va hozirgi zamonning bir-biriga qo‘shilib ketishi esa travmatik xotiraning chiziqli bo‘lmagan tabiatini aks ettiradi.

Urush adabiyotida vaqtning buzilishi barqaror identitetning yemirilishini ham ifodalaydi. Qahramonlar ko‘pincha takrorlanuvchi xotiralar va fikrlar doirasida qolib ketadi. Bu esa travmadan qochib qutulishning qanchalik murakkabligini ko‘rsatadi.

Urush adabiyoti ko‘plab ilmiy tadqiqotlarning markazida bo‘lib kelgan, ayniqsa psixologik travma nuqtai nazaridan. Birinchi jahon urushi davrida “kontuziya” tushunchasi askarlarning ruhiy holatini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Wilfred Owen va Siegfried Sassoon kabi shoirlar o‘z asarlarida urushning inson ongiga ko‘rsatgan halokatli ta’sirini yoritganlar.

Urushdan keyingi davrda bu mavzular kengayib, tinch aholining tajribalarini ham qamrab oldi. Erich Maria Remarque asarlarida urushdan keyin jamiyatga moslasha olmaydigan askarlar taqdiri chuqur tasvirlanadi.

Ikkinchi jahon urushi adabiyoti esa jamoaviy travma, omon qolish aybi va totalitar tizimlarning psixologik oqibatlarini kabi yangi masalalarni yoritadi. Ayniqsa, Holokostga oid asarlar genotsidning inson ruhiyatiga ko‘rsatgan chuqur ta’sirini o‘rganadi.

Tahlil qilingan asarlar shuni ko‘rsatadiki, urush adabiyoti faqat jang jarayonlarini emas, balki urushdan keyingi ruhiy va hissiy kurashlarni ham yoritadi. Fragmentar syujet, ichki monolog va vaqtning buzilishi orqali qahramonlarning ruhiy parchalanishi ochib beriladi.

“O‘ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS VA INNOVATSION JARAYONLAR JURNALI”

20-Aprel, 2026-yil

Bu asarlarda travma o‘tmishda qolib ketgan hodisa emas, balki hozirgi hayotga ham ta’sir etuvchi doimiy holat sifatida tasvirlanadi. Qahramonlar o‘z xotiralaridan qochib qutula olmaydi, bu esa ularning kundalik hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, travma individual emas, balki jamoaviy hodisa sifatida ham talqin etiladi. Urush oqibatlari jamiyatning barcha qatlamlariga ta’sir qiladi.

Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari adabiyoti urushning psixologik ta’sirini chuqur ochib beruvchi muhim manba hisoblanadi. Ushbu asarlarda travma, xotira buzilishi va identitet inqirozi nafaqat mazmun, balki badiiy shakl orqali ham ifodalanadi.

Urush adabiyoti faqat tashqi vayronkorlikni emas, balki inson qalbida yuzaga keladigan ichki jarohatlarni ham yoritadi. Shu bois u urushning haqiqiy insoniy narxini anglashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi - nafaqat jang maydonida, balki undan keyin inson ongida va ruhiyatida ham.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Remarque, Erich Maria. *All Quiet on the Western Front*. 1929.
2. Woolf, Virginia. *Mrs. Dalloway*. 1925.
3. Barker, Pat. *Regeneration*. 1991.
4. Caruth, Cathy. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Johns Hopkins University Press, 1996.
5. Fussell, Paul. *The Great War and Modern Memory*. Oxford University Press, 1975.
6. Owen, Wilfred. “*Dulce et Decorum Est.*” The Poetry Foundation, 1917.
7. Sassoon, Siegfried. *The War Poems of Siegfried Sassoon*. 1983.
8. Sedgwick, Eve Kosofsky. *Epistemology of the Closet*. University of California Press, 1990.
9. Woolf, Virginia. *To the Lighthouse*. 1927.
10. Holmes, Richard. *Acts of War: The Behavior of Men in Battle*. Free Press, 1985.